

ПРОБЛЕМИ ХРИСТІЯНСЬКО-ЕТИЧНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЛЮДИНИ В КУРСАХ ЕТИКИ ДІЯЧІВ КІЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ СТОЛІТТЯ

Ірина Яковенко

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті аналізуються суспільно-політичні події ХVІІ-ХVІІІ століть, що зумовили необхідність змін у сприйнятті навколишнього світу з позиції практичного перетворення буття, ставлення особистості до людських цінностей, життя та смерті. Автором зроблена спроба дослідити проблеми християнсько-етичного вдосконалення людини в курсах етики, розроблених діячами Києво-Могилянської академії в першій половині ХVІІІ століття; окреслені основні риси педагогічного ідеалу, до якого прагнули викладачі курсів етики Києво-Могилянської академії, визначена головна проблема, що порушувалася в курсах етики в цей час, – пошук спільного блага, щастя людини в земному житті.

Ключові слова:

благо; курси етики; Києво-Могилянська академія; моральна філософія; християнська етика.

Аннотация:

Яковенко Ирина. Проблемы христианско-нравственного совершенствования человека в курсах этики деятелей Киево-Могилянской академии первой половины ХVІІІ века.

В статье анализируются общественно-политические события ХVІІ-ХVІІІ веков, которые способствовали созданию благоприятной почвы для изменений в восприятии окружающего мира с позиции практического преобразования бытия, отношения личности к человеческим ценностям, жизни и смерти. Автором сделана попытка исследовать проблемы христианско-нравственного совершенствования человека в курсах этики, разработанных деятелями Киево-Могилянской академии в первой половине ХVІІІ века; выделены основные черты педагогического идеала, к которому стремились преподаватели курсов этики Киево-Могилянской академии; определена главная проблема, которая рассматривалась в курсах этики первой половины ХVІІІ века, – поиск общего блага, счастья человека в земной жизни.

Ключевые слова:

благо, курсы этики; Киево-Могилянская академия; моральная философия; христианская этика.

Resume:

Yakovenko Iryna. Problems of human's Christian-moral improvement in the ethics courses of Kyiv-Mohyla Academy's leaders of the first half of the 18th century.

The article deals with socio-political events of the 17th-18th century, which made it possible to create a fertile ground for understanding the need for change in the perception of the world in the sphere of the practical transformation of being, the individual's relation to the human values, life and death. The author has made an attempt to research the problems of Christian-moral improvement in the ethics courses of Kyiv-Mohyla Academy's leaders of the first half of the 18th century. The article highlights the key features of pedagogical ideal, presented by the ethics courses teachers of Kyiv-Mohyla Academy. The author emphasizes that the main problem, raised in the ethics course of the first half of the 18th century, is the search of the common welfare, human's happiness in earthly life.

Key words:

welfare; ethics courses; Kyiv-Mohyla Academy; moral philosophy; Christian ethics.

Постановка проблеми. Сучасний етап відродження української нації характеризується тяжінням до усвідомленої необхідності переоцінки надбань минулого, вивчення історичного досвіду українського народу, джерел духовної культури та релігійності. Проблема духовно-морального виховання була актуальною впродовж усієї історії людства, і сьогодні її розв'язання є запорукою стабільності й повноцінного розвитку суспільства. Наразі перед суспільством постало питання про доцільність виокремлення з хаотичного потоку педагогічних надбань минулого саме тих ідей, що якнайкраще сприятимуть всебічному розвитку людини. До них належать і провідні ідеї діячів Києво-Могилянської академії ХVІІ-ХVІІІ століть, які стосуються духовно-морального вдосконалення особистості. Як відомо, саме в цей історичний період відбулося формування світської культури та поступовий перехід від теології до наукового пізнання етичних настанов. У свідомості особистості від теологічного багажу знань залишилися лише ті християнсько-етичні чесноти, що необхідні людині для гармонійного існування в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню філософської спадщини Києво-Могилянської академії ХVІІ-ХVІІІ століть присвятили свої праці: В. Горський, І. Іванько, Я. Ісаєвич, І. Захара, М. Симчич. Важливими для нашого дослідження є також праці М. Кашуби, В. Литвинова, В. Нічик, Я. Стратій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є висвітлення головних проблем християнсько-етичного вдосконалення людини в курсах етики, розроблених діячами Києво-Могилянської академії в першій половині ХVІІІ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ХVІІ-ХVІІІ століть характерним є зростанням інтересу до земних проблем людини, що були зумовлені втратою релігійною ідеологією панівного становища в суспільстві. У свідомості людини цього періоду відбуваються трансформаційні зміни, пов'язані зі становленням творчої діяльності особистості. Важливо наголосити, що завдяки працям діячів Києво-Могилянської академії, людина ХVІІ-ХVІІІ століття починає усвідомлювати, що вільний вибір тієї чи іншої поведінки залежить від неї самої, її розуму, розсудливості, уміння

взаємодіяти з суспільством. Застаріла ортодоксальна доктрина з настановами на аскетичне ігнорування плоті й розуму поступається місцем новим вченням про вольову й сильну людину. Морально-етичному життю особистості того часу притаманна орієнтація на практику як групових, так і суб'єкт-суб'єктних відносин. Зауважимо, що саме діячі Києво-Могилянської академії у своїх працях починають розглядати людину в єдності душі й тіла. Представники педагогічної думки XVII-XVIII століть розпочали боротьбу за створення нового ідеалу людини – активного громадського діяча, який має право на щастя у земному житті й повинен досягти його. Причини непорозуміння і суспільного зла вони вбачали в невігластві й помилках із боку церкви. На думку професорів академії, зловживання церковних діячів своїм становищем, не дотримання встановлених правил поведінки в соціумі призвело до втрати населенням моральних переконань і добробчинностей.

Окреслені вище події спонукали викладачів Києво-Могилянської академії до зосередження уваги студентів на розгляді людини як суб'єкта морального життя. Вся виховна система й навчальний процес в академії, зокрема курси етики, були пройняті ідеєю морального вдосконалення особистості.

Вінцем християнсько-етичного виховання людини в Києво-Могилянській академії була моральна філософія, у якій розтлумачувалися й практично доводилися провідні постулати етики. За твердженням отця Івана, етика (моральна філософія) була впроваджена в навчальний процес Києво-Могилянської академії на початку XVIII століття. Однак дослідник зазначає, що етичні курси не були обов'язковою програмною частиною філософії і викладалися за бажанням професорів академії [4, с. 58]. Зазначимо, що до наших днів дійшов неповний список студентів курсу філософії Сільвестра Кулябки, до якого входила й етика. Список поділений на чотири колонки: «ім'я і прізвище», «років від народження», «звідки і яких батьків», «якого навчання». При дослідженні списку можна помітити гуманістичну спрямованість академії – надавати знання всім охочим учитися. Так, у зазначеному документі записані діти батьків різних соціальних станів: священників, протопопів, сотників, козаків, міщан, простих батьків (селян). Список студентів класу філософії засвідчує той факт, що професори академії, оцінюючи успішність, не зважали на станову належність тих, хто навчається. Наприклад, біля прізвища дітей сотника – Андрія та Петра Стороженків була позначка «слабке навчання», а біля прізвища сина «простих батьків» – Микити Долганієвського – «мерне

навчання»), тобто він виявляв кращий рівень знань [1, л. 1–4].

Характеризуючи курси етики професорів Києво-Могилянської академії першої половини XVIII століття, слід звернути увагу на те, що викладачі філософії мали повну академічну свободу щодо структури своїх лекцій. Відповідно до вимог академії кожен новий викладач філософії створював свій власний курс, користуючись такою літературою, яка, на його думку, якнайповніше відображала ті питання, які розглядалися. Ключові моменти лекції зазвичай записувалися студентами під диктовку викладачів. До наших днів, як свідчать матеріали Інституту рукописів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, дійшло шість курсів етики, розроблених викладачами Києво-Могилянської академії. Спираючись на основні положення праці «Опис курсів філософії та риторики професорів Києво-Могилянської академії», ми дійшли висновку, що курс філософії, до складу якого входила й етика, загалом тривав два роки, хоча відомо, що М. Козачинський читав цей курс шість років, тобто тричі [6]. Наголосимо, що викладачі філософських курсів не претендували на звання професіоналів, адже найчастіше перебували на цій посаді два-чотири роки. Тому з упевненістю можна стверджувати, що ці курси якнайповніше відображали головні ідеї і прагнення щоденного навчально-виховного життя академії, оскільки на відкриття нових, невідомих ідей бракувало часу.

Для більш повного й детального розгляду курсів етики, розроблених професорами Києво-Могилянської академії, необхідно врахувати хронологію їх викладання: Феофан Прокопович (1706-1709) – збереглася лише частина першої книги, Стефан Калиновський (1729-1730), Ієронім Миткевич (1733-1734) – курс лекцій дотепер не знайдено, а рукопис, що зберігається в ІР НБУ імені В. І. Вернадського є конволютом (зшиток діалектики С. Калиновського (арк.1–32) і великої логіки, метафізики та фізики С. Кулябки (арк. 33–587 зв.) [5, с. 209]), Сільвестр Кулябка (1737-1739), Михайло Козачинський (1743-1745), Георгій Кониський (1749-1751).

Головні питання, які порушувалися в етичних курсах професорів Києво-Могилянської академії, були продиктовані нагальною потребою переоцінки місця людини у світі, її призначення, пошуком шляхів до щастя на землі. Адже період зміни соціальних устоїв (національно-визвольна боротьба українського народу проти закріпачення населення, католицький гніт і утиски з боку уніатів, загарбницькі плани Польщі й Ватикану щодо українських земель) не міг не призвести до переорієнтації у свідомості особистості. Людина

початку XVIII століття розгубилася у правильності вибору життєвої цілі, зневірилася в ортодоксальних догмах релігій, не могла досягти гармонії через бездіяльність і аскетизм. Головними рисами, що характеризують особистість у зазначений період, стають активність у соціальному, культурному й політичному житті країни, патріотизм. Також витісненню релігії як панівної суспільної ідеології, що обіцяла небесну благодать після смерті, сприяв швидкий розвиток мореплавства, промисловості, жага до відкриття нових знань. Буржуазії, як новому соціальному класу, що боровся за права українського народу, не вистачало обіцянок церковних діячів щодо щастя й благодаті на небі за додержання певного способу життя. Бачачи невігластво й недостойну поведінку церковних діячів, суспільство наполегливо пропонувало новий ідеал людської поведінки, що ґрунтувався на чесності, дотриманні морально-етичних норм, дієвості в перетворенні земного світу.

Нагальною суспільною потребою, що була продиктована поширенням гуманістичних ідей Відродження, стає пошук суспільного блага, щастя людини в земному житті. Саме цьому питанню й були присвячені курси етики, розроблені професорами Києво-Могилянської академії на початку XVIII століття. Підкреслимо, що ідея суспільного блага не була новою, вона поширювалася ще серед діячів братського руху XVII століття. Покращенню тогочасного становища сприяли проповідницька діяльність, а також видання творів на морально-етичні теми, найвідомішими з яких були: «Євангеліє учительне» К. Ставровецького, «Мир з Богом людини» І. Гізеля, «Обід душевний» і «Вечеря душевна» С. Полоцького. Аналіз зазначених вище творів свідчить про гуманістичну спрямованість думок авторів щодо подолання паразитарного способу життя людини, неосвіченості, ліні.

Головне завдання християнсько-етичної літератури XVII століття полягало в усвідомленні особистістю права на самостійне творення своєї долі, що залежало, на думку провідних діячів зазначеного періоду, від розумової підготовленості й наявності вільної волі. Зауважимо, що викладачі курсів етики Києво-Могилянської академії, розв'язуючи це питання, намагалися не лише теоретичного роз'яснити його, а й показували практичну дієвість тих чи інших морально-етичних правил поведінки в повсякденному житті людини. Отже, професори академії, що вводили етику до філософського курсу, керувалися практичними настановами, прагненням розкрити життєво-необхідні цінності людини в контексті нових

історичних умов, бажанням переосмислити та покращити систему соціальних відносин.

Аналіз етичного вчення викладачів Києво-Могилянської академії дав можливість виявити певну закономірність у побудові філософських курсів у першій половині XVIII століття. Так, Ф. Прокопович, С. Кулябка, І. Миткевич викладали етику наприкінці філософського курсу. Як стверджує М. Кашуба, передумання логіки, натурфілософії і метафізики курсам етики (моральної філософії) «вважалось закономірним» [3, с. 10]. На переконання дослідниці, головним завданням етичних курсів був показ істинного шляху до досягнення щастя (благодаті). Вочевидь, викладачі етики Києво-Могилянської академії вважали, що без знання правил логічної побудови думок, природних законів всесвіту й певних релігійних догм, особистість не може оволодіти теоретичною і практичною базою моральної філософії. На думку М. Кашуби, удосконалення вміння логічної побудови думок і вчинків, пізнання законів природного середовища – це своєрідна підготовка до осягнення людиною повноти етичного вчення [3, с. 10].

Як переконуємося, автори курсів етики надавали перевагу гуманістичній спрямованості, зумовленій бурхливими політичними й соціальними суспільними перетвореннями, що вело до нового осмислення призначення етики – служіння людському щастю й земному блаженству. Курси етики професорів академії підпорядковувалися єдиній меті – зробити людину кращою в духовно-моральному й соціальному планах. Викладачі академії під час вивчення теоретичного матеріалу доцільним вважали й практичне його застосування.

Підкреслимо, що на відміну від етичних учнів XVI-XVII століть, коли тіло й навіть розвиток розуму вважалися гріховними й суперечили прийнятому в релігії ідеалу людини-аскета, курси моральної філософії початку XVIII століття своєю інформаційною базою створили й обґрунтували необхідність синтезу душі й тіла для досягнення людиною блаженства. Своєрідний синтез духовного й тілесного в курсах етики зумовив зміну поглядів на призначення людини на землі. Вчені академії наполегливо розвивали думки про надання життю людини самостійної цінності, не заперечуючи при цьому (що дуже важливо) існування небесної благодаті, яку особистість могла отримати від Бога за дотримання правильного способу життя.

На думку професорів академії, людина від народження прагне робити добрі вчинки, адже Господь наділив її розумом і певним талантом. Так, наприклад, Г. Кониський у своєму курсі етики звертав увагу слухачів на те, що людина

від природи ніби скривджена, бо в неї для захисту немає зброї, як у хижаків, і спритності, як у полохливих звірів. Але мислитель дякував Богові за те, що він наділив людину найціннішим скарбом – розумом. Розкриваючи передумови становлення людини як повноцінної особистості, Г. Кониський підкреслював, що природа наділила тварин неоціненними дарами, а Бог дав людині можливість користуватися ними через уміння мислити [2, с. 402–403]. Природна доброта людини й сила розуму допомагають їй вибирати між добром і злом. Як вважали викладачі академії, якщо якась людина вчиняє гріх, то вона або не розуміє його шкідливості, або намагається досягти добра лише для себе. Чесноти, пороки, почуття, гріховні й моральні вчинки людина отримує від народження, але за допомогою розуму здатна скеровувати їх у необхідне русло. Професори Києво-

Могилянської академії, обстоюючи ідею дієвості людського розуму, тим самим надавали їй самостійності щодо сприйняття навколишньої дійсності, засвоєння й дотримання морально-етичних норм і цінностей, прийнятих суспільством на певному історичному етапі.

Висновки. Отже, головна проблема християнсько-етичного вдосконалення людини, що була порушена в курсах етики діячів Києво-Могилянської академії першої половини XVIII століття, полягала у пошуках спільного блага, щастя людини в земному житті через усвідомлення власної дієвості у процесах перетворення навколишнього світу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу виховної системи діячів Києво-Могилянської академії XVII-XVIII століть на формування людини нового типу.

Список використаних джерел

1. ІР НБУ. Ф.П. Частина списку учнів Київ. дух. акад. класу філософії і риторики з відомостями про них, I пол. XVIII ст. в 40 на 4 арк.
2. Кониський Г. Філософські твори: У 2-х т. / Г. Кониський // АН УРСР. Ін-т. філософії, Ін-т. сусп. наук; [редкол. І.С. Захара та ін.]. – К.: Наукова думка, 1990. – (Пам'ятники філос. культури укр. народу). – Т. 1. – 1990. – 494 с.: іл.
3. Памятники этической мысли на Украине XVII-первой половины XVIII ст. / сост., пер. с лат., всуп. ст. и прим. М.В. Кашубы. – К.: Наукова думка, 1987. – 528 с.
4. Патрило Исидор (Иван отец). Педагогія Київсько-Могилянської академії: 1631-1817: [дисертація]: [ксерокопія] / отець Иван Патрило. [Рим]: б.в., [19--] 178 с. – (Включ. бібліогр. посилання).
5. Симчич М.В. *Philosophia rationalis* у Києво-Могилянській академії: монографія. / М.В. Симчич. – Вінниця: Вид-во «О.Власюк», 2009. – 239 с.
6. Стратий Я. М. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии / Стратий Я.М., Литвинов В.Д., Андрушко В.А. – Київ: Наукова думка, 1982. – 345, [2] с.

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Яковенко Ірина Олександрівна

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v0i11.785

Надійшла до редакції: 07.11.2013 р.

Прийнята до друку: 19.12.2013 р.

References

1. *IP NBU. – F.II. The list of students of Kyiv spiritual academic class of philosophy and rhetoric with information about them, the 1st century of the 18th century – on 4 pages.* [in Ukrainian].
2. Konys'kyi G. (1990). *Philosophical Works: In two volumes.* AS USSR. Institute of Philosophy, Institute of Social Science; [Editorial Committee I.S. Zakhar and others]. Kyiv: Publishing House "Publishing House", – (Monuments of Philosophy of Ukrainian culture). [in Ukrainian].
3. *Monuments of ethical thought in Ukraine in the 17th - the first half of the 18th century.* Kyiv: Publishing House "Naukova Dumka". [in Russian].
4. *Patrylo Isidore (Father Ivan) Pedagogy of Kyiv-Mohyla Academy: 1631-1817 [dissertation]: [photocopy] / Father Ivan Patrylo. – [Rome]: BV, [19 --]. – 178 p.* [in Ukrainian].
5. Simchich M. V. (2009). *Philosophia rationalis at Kyiv-Mohyla Academy [monograph].* Vinnitsa: Publishing House "O.Vlasyuk". [in Ukrainian].
6. Stratiy, J.M.(1982). *Description of philosophy and retoric courses of Kiev-Mohyla Academy's professors.* Kyiv: Publishing House "Naukova Dumka". [in Russian].